

Het ik als middelpunt

ComMotie 2 september 2011, Stadsschouwburg, Amsterdam

Het was het afgelopen seizoen een trend in de theaters: het ego-document. Makers als Laura van Dolron, Sadettin Kirmiziyüz, Nasrdin Dchar en Marjolein van Heemstra maakten voorstelling met zichzelf als middelpunt.

Hun type voorstelling was het onderwerp voor de 6^e editie van ComMotie met als titel "Kunst van ikke". Want waarom gebruiken makers liever zichzelf als onderwerp, in plaats van de grote verhalen uit de canon, vroeg presentator Jörgen Tjon A Fong zich af in zijn opening voor een bomvolle Pleinfoyer in de Amsterdamse Schouwburg. En is het ego-document typisch iets voor generatie x?

De wereld in je broekzak

Via Skype reflecteerde schrijver Abdelkader Benali als keynotespeaker op het onderwerp vanuit de Macedonische hoofdstad Skopje. Volgens hem is alleen zijn een onmogelijkheid geworden. Kon je je vroeger nog afscheiden van de wereld met een boek waarin je wegdook als fort en vanuit dat fort een autonoom bewustzijn ontwikkelen, inmiddels is dat volgens Benali onmogelijk. De wereld is overal. "U heeft de wereld in uw broekzak zitten. We zijn *masters of the universe* geworden."

Met de opkomst van internet en sociale media is ook het ik steeds belangrijker geworden. "Het ik is groot geworden." Maar aan die mogelijkheden zit ook een schaduwkant. Een gemis. "We zijn constant samen. Wanneer bent u voor het laatst alleen geweest? Wanneer heeft u voor het laatst iemand echt gemist. We missen alleen onze telefoon." Concentratie voor een boek is steeds moeilijker geworden, want tussendoor moet er getwittert en gefacebooked worden of een feitje te worden opgezocht op internet. "We hebben ons uitgeleverd aan de wereld.

Maar de macht is aan het individu. Met een wijsvinger die sweept of tikt kunnen jullie vandaag nog een revolutie ontketenen. De Arabische Lente was een flashmob die zijn weerga niet kende. De wereld is een theater waarin we alle rollen kunnen spelen. Maar als je alles kunt zijn, wie ben je dan nog eigenlijk? Wat is er dan nog echt? Wat de moeite waard? Wat is eenzaamheid als je die met anderen moet delen?" De jonge theatermakers die met ego-documenten bezig zijn, zijn bezig met een offensief om weer een autonoom bewustzijn te heroveren, vindt Benali. "Theater moet weer persoonlijk worden om de grote vragen van deze tijd in een persoonlijk kader te plaatsen. De vluchtigheid van het bestaan wordt een halt toegeroepen. Theater dramatiseert het gemis: wat we verlangen wordt groter dan de actualiteit. Theater laat zien dat het gemis is wat menselijk maakt. Lang leve het gemis, lang leve het theater."

Hollands

Na de inleiding ging Tjon A Fong met verschillende makers in gesprek. Sadettin Kirmiziyüz maakte met *Avondland* een voorstelling over zijn relatie met zijn moeder en met Turkije. In *De vader, de zoon en het heilige feest* onderzocht hij de verhouding tussen hem en zijn vader door met zijn vader op Hadj te gaan naar Mekka. “Die reis met mijn moeder maakte ik vanuit de clichévraag: waar kom ik vandaan?”, vertelde Kirmiziyüz Tjon A Fong. “Vroeger kwam ik gewoon uit Zutphen en was ik niet met die vraag bezig. Maar door 9/11 en andere gebeurtenissen de afgelopen jaren kreeg ik steeds meer vragen uit mijn omgeving, waaruit bleek dat het er toe deed waar ik vandaan kwam. Terwijl ik dacht: ik ben toch Hollands? Door die vragen kwam ik er achter dat het Turkse, het allochtone, toch vanuit mijn onderbuik met me meedacht. Maar wat betekende dat dan?” Hoewel *Avondland* over zijn eigen vragen gaat, hoopte Kirmiziyüz wel dat de voorstelling over meer gaat dan dat alleen. “Er is een parallel met de samenleving die groter is dan alleen mijn moeder en mijn reis. De vraag in de voorstelling is: wat is mijn grond? Waar ben ik thuis?” De voorstelling *De vader, de zoon en het heilige feest* begon vanuit het idee dat misschien wel eens vet zou zijn om naar Mekka te gaan. Hoewel Kirmiziyüz uit een zeer gelovige familie komt, is hij zelf een stuk gematigder. “Ik kan me niet voorstellen dat God me straft, omdat ik bier drink. Bovendien is dat iets tussen God en mij. Ik vind het banaal om over God te praten.” Juist omdat hij niets heeft met dogma’s en rituelen trok de Hadj hem aan. “Ik wilde iets maken over conservatisme en tradities. En de traditie der tradities is de Hadj.” Maar omdat lange tijd weinig contact had met zijn vader, ging de voorstelling uiteindelijk net zo goed over de relatie tussen hem en zijn vader.

Intellect

Kevin de Randamie (alias Blaxtar) speelde en rapte een nummer en schoof daarna aan bij Tjon A Fong. Hij maakt hiphopnummers met zichzelf als onderwerp, die verder gaan dan de clichématige onderwerpen van ‘bitches and bling’. De Randamie: “Ik wilde rappen, omdat het ritme heeft. Het was sexy om met dat ritme iets te kunnen vertellen, ongeacht wat. Daarna werd ik getrokken door het feit dat je ook nog inhoud in het ritme kwijt kon. Hoewel sommige mensen denken dat vorm en inhoud niet samen

kunnen gaan. Er is trouwens niets mis met bitches en bling, maar ze moeten wel functioneel zijn.” Hij vond dat hiphop best moeilijker onderwerpen aankon, maar dat je wel moet proberen om mensen aan te laten haken bij dat onderwerp: “Het kunnen aanhaken bij mensen is een groter teken van intellect dan moeilijk woorden gebruiken.” Om de persoonlijke inhoud meer de ruimte te kunnen geven binnen de hiphop, organiseert De Randamie *Spoken*, een interactief poetryconcert, waarbij rappers worden uitgenodigd zonder alle opsmuk. Het gaat dus alleen om te tekst. “Dat maakt het voor rappers onmogelijk, maar voor anderen juist een grote uitdaging.”

Politiek correct

Schrijfster Maria Goos schreef voor acteur Nasrdin Dchar de tekst *Oumi* over zijn Marokkaanse moeder. Ze schreef de tekst op basis van gesprekken die Dchar met zijn moeder had gehouden. Het idee van een samenwerking ontstond toen Dchar dreigde uit de door Goos geschreven voorstelling *De familie Avenir deel 3 en 4* te stappen, omdat hij een stelende Marokkaan zou moeten spelen. Goos: "Nasrdin kwam daardoor in conflict met zichzelf. Hij voelde een grote verantwoordelijkheid naar Marokko toe. Het was een hele emotionele toestand. Ik voelde me schuldig dat ik dat had geschreven, maar ik wilde ook niet politiek correct zijn. Ik had niet verwacht dat het zo moeilijk voor hem zou zijn." Dchar: "In de eerste twee delen van *Avenir* vertelde ik het verhaal van mijn vader. Van een eerste generatie immigrant uit Marokko. Dus mijn vader zou er vervolgens met geld vandoor moeten gaan. Ik maakte de voorstelling heel persoonlijk. Dat mailde ik Maria en toen schreef zij: daar wil wat mee doen." Goos: "We zijn gaan praten over dat persoonlijk conflict en de last van een dubbele loyaliteit. En zo kwamen we op zijn moeder. Ook omdat Nasrdin mijn voorstelling *Smoeder* had gezien. Hij ging vervolgens zijn moeder interviewen." Dchar: "Je moeder interviewen kan ik iedereen aanraden." Niet alleen waren er interviews, Goos ging ook met de familie mee naar Marokko. Het feit dat de voorstelling zo'n succes was, wijt Goos aan het feit dat het verhaal over iedereen gaat. "Mensen zijn nieuwsgierig naar hun wortels. Ook Nederlandse mensen. En dus zit er een hele blanke zaal te huilen om een moslimmoeder. Er zit blijkbaar iets universeels in." Dchar: "Als ik iets persoonlijks vertel, moet het wel iets zijn dat bij iedereen iets *triggered*." Goos: "In die zin ben je je eigen materiaal. Dat is ook makkelijker dan zitten wachten op dat ene goede stuk dat precies zegt wat je wil vertellen. Maar ik zou niet over alles schrijven. Bijvoorbeeld over mijn ziekte, hoewel kanker inmiddels hip is. Ik doe daar niet aan mee."

Narcisme

Na nog een nummer van Blaxtar schoof iedereen nogmaals aan bij Tjon A Fong om te praten over de stelling: de egodocumentaire-maker gebruikt zijn kunst alleen om zijn eigen obsessies te etaleren. Goos: "Dat zo'n maker een narcist zou zijn, is een vooringenomenheid waar ik het niet mee eens ben. Een narcist is zo vol van zichzelf dat hij ook de oninteressante eigenschappen als interessant presenteert." De

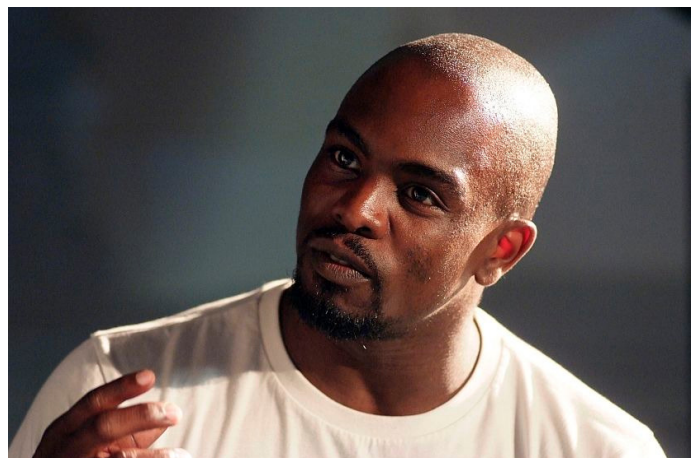
Randamie: "Toch is er wel een beetje narcisme nodig om jezelf als onderwerp te gebruiken. Je vindt je observaties blijkbaar de moeite waard. Maar je moet een selectie maken van wat interessant is voor je publiek." Kirmiziyüz: "Daarom werk ik ook nooit alleen, omdat het zonder goede selectie inderdaad heel slecht documentairetoneel kan worden. Bij *De vader...* was Vincent Rietveld van De Warme Winkel de regisseur. We hadden zes uur materiaal, maar dat moesten we wel theatraal zien te maken. Het is immers theater dat je maakt." Tjon A Fong: "Opvallend is nog wel dat jullie vorm vrijwel hetzelfde is. Je vertelt je verhaal als

jezelf aan het publiek en af en toe schiet je in een rol.” Dchar: “De vraag is of ik daar als mezelf sta. Ik sta daar wel toneel te spelen met een ingestudeerde tekst. Ik ben dus een personage van mezelf. Het zou immers gênant worden als ik echt in tranen uit zou barsten. Het mag dan een ego-document zijn, het blijft ook een theatervoorstelling.” Goos: “Is het voor het publiek interessant om te weten wat echt is en wat niet? Ik heb in ieder geval niet de bedoeling om dat duidelijk te maken. Vertellen is de oervorm van het theater. Maar dat is nog geen garantie voor de waarheid.” Iemand uit de zaal merkt op dat iedere kunstenaar kunst maakt, omdat hij iets te vertellen heeft. Dat heeft dus niets met narcisme te maken. Maar het moet wel een universele waarde hebben, anders is het niet interessant. Een ander merkt op dat het goed is dat deze verhalen gehoord worden. “Deze jongens zijn nu aan het woord. Individualisme en autonomie zijn niet langer voorbehouden aan blanke Nederlanders.”

Culturele achtergrond

Abdelkader Benali gaf aan dat ironie er voor moet zorgen dat kunst geen narcisme wordt. “Het maken van kunst draait om ironie, om het afstand nemen van wie je bent in de wereld en wat je daarvan vindt. Ironie is het zoeken naar een stijl of vorm, waarin de reflectie van jou op die wereld een bepaalde spanning oplevert. Het beginpunt van een goed werk is de afstand die de maker heeft weten te creëren.” Kirmiziyüz merkte nog op dat het ego-document niet voorbehouden is aan makers met een cultureel diverse achtergrond.

Zo miste hij Marjolijn van Heemstra en Laura van Dolron aan tafel. Daarover ontstond enige discussie. Vanuit de zaal werd opgemerkt dat er namelijk wel een onderscheid is tussen ego-documentairemakers die over hun culturele achtergrond spreken en ‘blanke’ makers. Dchar: “Daar ben ik het wel mee eens. Wat ik bij *Oumi* belangrijk vindt, is dat mensen even bij mijn ouders op bezoek zijn. Maria wilde ook heel graag de Marokkaanse gemeenschap bereiken. Maar voor hen is de voorstelling vooral herkenbaar, terwijl het voor de Nederlanders een *eyeopener* is. Omdat we de stem van mijn moeder nog nooit hebben gehoord.” Kirmiziyüz: “Ik wil mensen in mijn voorstelling niet voorlichten over de Hadj of zoiets. Mij gaat het om de mensen die achter de krantenartikelen zitten die je elke dag leest. Waarin gewone mensen gekwetst worden. Eigenlijk wil ik het daar helemaal niet over hebben, dat zou niet nodig moeten zijn. Het is te banaal dat het nodig is, maar daarom moet het wel.” Benali: “Ik word woedend van dit soort verzuilde discussies. Het gaat er niet om om minderheden op het schild te hijsen: wat leuk dat die Marokkaan het over zijn moeder heeft in onze multiculturele samenleving. Het gaat om individuele kunstenaars en hun eigen obsessies. Als er iets bijzonder is aan de voorstellingen is het dat de kleine verhalen van Dchar en Kirmiziyüz samenvallen met het grote internationale verhaal, waardoor ze voor iedereen internationaal herkenbaar zijn. Dat maakt ze universeel.”

De vraag is dan ook, merkte iemand uit de zaal op, of hun verhalen niet voorkomen uit een leemte in het repertoire en of hun verhalen nu niet juist het repertoire van de toekomst zouden kunnen zijn. Benali: “Dat is waar. Er is een honger naar grote verhalen, vertelt door kleine mensen. Alle verhalen vanuit de canon zijn immers ontstaan uit een existentiële nood van de kunstenaar. Vanuit de vraag: wat is mijn plek in de wereld? Het zijn die individuen die ons de verhalen moeten vertellen die we nog niet van onszelf kennen.”

ComMotie is een initiatief van Fonds Podiumkunsten, Theater Instituut Nederland en Muziek Centrum Nederland. Deze aflevering kwam tot stand in samenwerking met WorldTalks (Stadschouwburg Amsterdam) en het Nederlands Theater Festival.